

دو قرن سکوت

جایی میان تاریخ احساس و آیدئولوژی

نقدی بر کتاب دو قرن سکوت
عبدالحسین زرین کوب

علیرضا کچوئی

کارشناسی ارشد تاریخ. از او مقالاتی در مطبوعات و ژورنال‌های علمی منتشر شده است.

مباح دانستن خون اهالی اصطخر از سوی عبدالله بن عامر و جاری کردن خون آنان (ص ۷۶) به نقل از فارسنامه ابن بلخی، سده ششم هجری، ماجرای دیدار ابومسلم و سنباد و پیشگویی سنباد درباره قتل اشراف عرب و اکابر عجم به شمشیر ابومسلم به نقل از روضة الصفا میرخواند (ص ۱۵۳)، سده دهم هجری، و گفتگوی بابک با برادرش در پیشگاه خلیفه با استناد به شذرات الذهب ابن عماد حنبلی (ص ۲۵۵-۲۵۶)، سده یازدهم هجری، نگاشته شده است. همچنین زرین کوب بیش از پانزده مرتبه به کتاب تجارب السلف هند و شاه نججوی ارجاع داده که متعلق به سده هشتم هجری است. علاوه بر همه این‌ها، وی به نقل برخی داستان‌های تاریخی از کتب جوامع الحکایات (ص ۳۴۸-۳۴۹ و ۱۸۵ و ۲۶۶)، الفرج بعد الشدة (ص ۳۶۳) و کلیله و دمنه (ص ۳۱۳-۳۱۴) پرداخته که نظریه فضای داستانی و اندرزنامه‌ای آن‌ها، از اعتبار و سندیت چندانی برخوردار نیستند و ارجاع به آن‌ها باید در نهایت دقت و احتیاط و مقایسه با سایر متون تاریخی صورت گیرد.

+

اعتبارسنجی روایات

پس از اصل ارجاع و مستندسازی مطالب که

ایرانیان در قتل عمر به منظور کین خواهی قادسیه و جلولاء (ص ۷۹-۸۰)، گزوش با شور و شوق ایرانیان به دین اسلام و برتر یافتن دین جدید نسبت به آیین نیاکانشان (ص ۳۰۲)، ناتوانی نیروی معنوی آیین زردشت در همراهی دستگاه عظیم و تمدن و جامعه ساسانی (ص ۳۰۵)، نشئت گرفتن مسئله اختصاص امامت برای ائمه شیعه از عقاید و افکار عهد ساسانی (ص ۳۱۸)، تأثیر نفرت و بیزاری مردم از موبدان و تشابه اسلام و آیین زردشت برگزوش زردشتیان به اسلام (ص ۲۱۹) و ورود نیروی ترک به علت بیم خلیفه از توسعه سلطه و نفوذ ایرانیان و ازدست دادن حمایت و دوستی عرب (ص ۳۴۷) بدون ارجاع نقل شده است.

افزون بر موارد یادشده، زرین کوب برخی مطالب را با استناد به منابع نقل کرده که اختلاف زمانی بسیار زیادی با واقعه داشته و بالطبع از سندیت چندانی برخوردار نبوده‌اند. برای مثال در باب کتاب سوزی عرب‌ها ضمن اذعان به این که «این خبر در کتاب‌های کهنه قرن‌های اول اسلامی نیامده»، مطلب را با ارجاع به ابن خلدون، مورخ سده هشتم هجری، نقل کرده است (ص ۱۱۶). همچنین، شرح فرجام افشین با ارجاع به زبده الاخبار حافظ ابرو، مورخ سده نهم هجری (ص ۲۹۷-۲۹۸)، خبر

در فصل سوم: «پیام تازه» (ص ۱۱۲-۱۱۳) در فصل چهارم: «ابومسلم» (ص ۱۳۳-۱۳۶) و «انتقام ابومسلم» (ص ۱۴۹-۱۵۰) در فصل پنجم: «قتیبه بن مسلم» (ص ۱۷۲-۱۷۳) در فصل ششم: «خلیفه بغداد» (ص ۱۹۱-۱۹۵) و «دولت عباسیان» (ص ۱۹۵-۱۹۶) در فصل هفتم: «افشین و مازیار» (ص ۲۴۱-۲۴۳)، «رقابت امراء» (ص ۲۴۶-۲۴۷)، «درباره بابک و افشین» (ص ۲۴۷-۲۴۸)، «افشین» (ص ۲۵۶-۲۵۷)، «دشمنان افشین» (ص ۲۷۸-۲۷۹)، «در جستجوی فرار» (ص ۲۸۵-۲۸۶) و «آغاز توطئه» (ص ۲۸۸-۲۸۹) در فصل هشتم: «نبرد در روشنی» (ص ۳۰۲-۳۰۴)، «فساد و اختلاف» (ص ۳۰۶-۳۰۷)، «فلسفه ثنویت» (ص ۳۱۸-۳۲۰)، «عبدالله بن مقفع» (ص ۳۲۲-۳۲۴) و «بشار بن برد» (ص ۳۲۴-۳۲۵) در فصل نهم: «وزراء» (ص ۳۵۲-۳۵۴)، «آشوب و شورش» (ص ۳۶۲-۳۶۳) و «بعد از دو بیست سال» (ص ۳۶۸-۳۶۹) در فصل دهم به هیچ متن کهن یا تحقیق جدیدی ارجاع نداده است (ص ۱۳-۹)!

علاوه بر این، بسیاری از مطالب مهم و حساس تاریخی از قبیل از میان بردن زبان‌ها و لهجه‌های رایج در ایران از سوی عرب‌ها (ص ۱۱۳)، دلایل و عوامل سقوط خلافت اموی (ص ۱۰۶)، داستان ابولؤلؤ و توطئه